

Rafael Cervera (1563/64-1633): entre la monarquia hispànica i les institucions catalanes*

Daniel Genís Mas

Universitat de Girona. Institut de Llengua i Literatura Catalanes
dgenis@xtec.cat

Rebut: juliol del 2013
Acceptat: novembre del 2013

Resum

Rafael Cervera, polític i historiador barceloní, és l'autor de la *Historia de Catalunya*, traducció castellana del 1616 de la *Crònica* de Bernat Desclot. La *Crònica* de Desclot fou l'última de les denominades *Quatre Grans Cròniques* a imprimir-se. Els motius d'aquesta tardança i les peculiaritats del moment històric en què aparegué, als prolegòmens de les tensions Catalunya-Espanya que conduïren el país a la guerra dels Segadors, no havien estat estudiats mai fins ara. L'article aprofundeix en la vida de Cervera i el col·loca entre els membres del denominat cercle erudit barcelonès de 1620-1630 que s'encarregaren de rescatar de l'oblit les velles glòries de l'època imperial catalana amb unes clares intencions reivindicatives.

Paraules clau: Rafael Cervera; Desclot; *Crònica*; constitucions; absolutisme; pactisme; segle XVII

Resumen. *Rafael Cervera (1563/64-1633): entre la monarquía hispánica y las instituciones catalanas*

Rafael Cervera, político e historiador barcelonés, es el autor de la *Historia de Catalunya*, traducción castellana de 1616 de la *Crònica* de Bernat Desclot. La *Crònica* de Desclot fue la última de las denominadas *Cuatro Grandes Crónicas* en imprimirse. Los motivos de esta demora y las peculiaridades del momento histórico en que apareció, en los prolegómenos de las tensiones Cataluña-España que condujeron al país a la guerra dels Segadors, no habían sido estudiados nunca hasta ahora. El artículo profundiza en la vida de Cervera y lo coloca entre los miembros del denominado círculo erudito barcelonés de 1620-1630 que se encargaron de rescatar del olvido a las viejas glorias de la época imperial catalana con unas claras intenciones reivindicativas.

Palabras clave: Rafael Cervera; Desclot; *Crònica*; constituciones; absolutismo; pactismo; siglo XVII

Abstract. *Rafael Cervera (1563/64-1633): Between the Spanish monarchy and Catalan institutions*

The Barcelona politician and historian Rafael Cervera is the author of *Historia de Catalunya* (*History of Catalonia*); a Spanish translation of the *Crònica* (*Chronicle*) of Bernard Desclot dating from 1616. Desclot's *Crònica* was the last of the so-called *Four Great Chronicles* to be

* Aquest article presenta algunes de les conclusions més rellevants sobre la figura de Rafael Cervera que apareixen a la tesi doctoral que vaig defensar a finals de l'any 2012 a la Universitat de Girona. Vegeu Genís, 2012. També es pot consultar en línia a TDX.

printed. The reasons for this delay and the particular circumstances of the historical moment in which it appeared – on the eve of the tensions between Spain and Catalonia that drew the country into the *Guerra dels Segadors* (Catalan Revolt) – have never been studied before. The article explores the life of Cervera, revealing that he was a member of the so-called erudite circle of Barcelona of 1620-1630, which undertook to rescue the glories of imperial times from oblivion with the clear intention to defend the Catalan position.

Keywords: Rafael Cervera; Desclot; *Crònica*; constitutions; absolutism; pacts; seventeenth century

Sumari

1. Introducció	7. Al Consell de Cent
2. Naixement i formació	8. Una simple qüestió d'honor?
3. La matrícula de ciutadà honrat	9. Tot lligat i ben lligat
4. L'ofici de mestre racional	10. Conclusió
5. Qualsevol temps passat va ser millor	Bibliografia
6. Al centre de la polèmica amb Felip IV	

1. Introducció

La revolta catalana del 1640 va venir precedida d'un llarg període en què proliferaren els textos propagandístics d'una i altra banda. Entre els diversos arguments usats en aquella polèmica, el principal fou de tipus històric. Precisament, en la dècada del 1620 coincidiren a Barcelona un grup de personatges notòriament interessats per qüestions històriques: Esteve de Corbera, Francesc de Montcada, Diego de Rocabertí, Jaume Ramon Vila, Joan Antoni Garcia de Queralbs, Esteve Gilibert Bruniquer, Felip Vinyes, Diego de Montfar, Andreu Bosch, Jeroni Puja-des o Rafael Cervera. Constituïren un grup força homogeni i que ha estat batejat amb el nom de *cercle erudit barcelonès del 1620*.¹ Gairebé tots els seus membres eren barcelonins —o feien llargues estades a la capital comtal— i tenien en comú l'interès per recopilar manuscrits, el rigor crític en les seves investigacions, l'anhel d'exploració de nous temes i, sobretot, l'orientació patriòtica de les seves obres (Simon-Villanueva, 1997: 47; Simon, 1999: 78; Villanueva, 2004: 88). A més, tots coincidien, també, en l'objectiu de reivindicar la història pròpia de Catalunya, encara que fos en castellà.

El prestigiós historiador nord-americà James S. Amelang ja va assenyalar fa uns anys (2003) que durant l'edat moderna era habitual que s'establissin vincles personals i professionals entre cronistes i antiquaris urbans, que intercanviaven lli-

1. Si no ens errem, la primera vegada que es parla d'aquesta nòmina d'autors sota aquest epígraf és en un article signat conjuntament per Antoni Simon i Jesús Villanueva (1997).

bres, manuscrits i notícies entre si. D'entre tots ells, creiem nosaltres que Rafael Cervera, ciutadà honorat barceloní que va viure a cavall dels segles XVI i XVII, que va traduir al castellà la *Crònica* medieval de Bernat Desclot amb el títol d'*Historia de Cataluña* i que va ocupar rellevants càrrecs en l'administració catalana aquells anys previs a la denominada guerra dels Segadors, va tenir un paper molt més destacat del que els estudis històrics han assenyalat. Amelang (2003: 107) ja posava de relleu en aquella ocasió la relació que Cervera havia mantingut amb Andreu Bosch o Esteve de Corbera, però no hi aprofundia. Després d'haver dedicat la nostra tesi doctoral (Genís, 2012) a aquesta oblidada personalitat, però, creiem estar en disposició d'afirmar que Cervera va poder tenir sobre diversos membres d'aquell cercle erudit una influència molt més gran i decisiva que la que s'ha suposat fins ara.

Sens dubte, la falta d'aproximacions serioses a aquest període històric i a la figura de Rafael Cervera no ha fet notar l'important paper difusor de materials que va dur a terme aquests anys entre alguns dels membres més destacats d'aquell cercle.² És bastant possible, com assenyalava Amelang, que Cervera tingués una relació força estreta amb Esteve de Corbera, el qual fa gala a la seva *Cataluña Ilustrada* (1678) de conèixer l'obra que estava realitzant el nostre autor i, fins i tot, no es pot descartar que Cervera l'hagués pogut influir en el seu projecte sobre Pere *el Gran* i la conquesta de Sicília (Amelang, 2003: 107; Simon, 2004: 110; Baró, 2009: 109). Però també Francesc de Montcada, a qui l'unia una estreta amistat amb Corbera (Baró, 2009: 108), pogué haver entrat en contacte amb Rafael Cervera durant el 1622, en la seva ambaixada a Barcelona,³ i no seria estrany que Rafael Cervera, que aquells anys ja havia publicat la seva *Historia de Cataluña* i havia començat a redactar els *Discursos històrics*, l'hagués inspirat en el tema de l'*Expedició* (Villanueva, 2003: 166). Que els *Discursos* quedessin manuscrits no havia de ser cap inconvenient perquè fossin coneguts entre els membres d'aquest cercle erudit, atesos els llaços tan estrets que mantenien.

Sabem, també, que Jeroni Pujades tenia a la seva extraordinària biblioteca un exemplar de la *Historia de Cataluña* de Cervera (Pujol, 1985: 176), un text que creiem que va tenir una difusió i una importància els anys posteriors a la seva publicació a la qual tampoc s'ha fet justícia a les històries de la literatura, i que considerava el nostre autor «cursado en todas buenas letras y de agudo ingenio».⁴ Als *Títols d'honor* (1628) de l'advocat Andreu Bosch, com referia Amelang, també figuren unes elogioses paraules a Rafael Cervera i a una seva història de Barcelona, que no pot ser cap altra que els inèdits *Discursos històrics*,⁵ a la vegada que també Dídac de Montfar i Sorts sabem que coneixia l'obra de Cervera i possiblement la usà com a font en la compilació d'unes Genealogies reials (RMC2;

2. I encara en els propers, com es desprèn del fet que tant fra Gaspar Sala com Joan Gaspar Roig i Jalpí el coneguin abastament. Vegeu Genís 2012.
3. Francesc de Montcada fou enviat a Barcelona pel comte duc d'Olivares per asserenar els ànims dels catalans a causa del nomenament de Joan Sentís com a virrei de Catalunya quan el rei encara no s'havia dignat jurar les Constitucions del Principat, com explicarem més endavant en aquest article. Vegeu Baró, 2009: 128.
4. Cap. XV [VI: X, 15].
5. Cap. III [IV, 3].

I: 447) i en unes *Memòries de algunes coses del monestir de Poblet y relació de les sepultures que són en aquella* (RMC1; IV: 281-2) que estava preparant.

Però no només l'obra de Cervera influí en els seus contemporanis. Tan important o més que això, la seva biblioteca, la qual malauradament no hem pogut reconstruir completament, devia ser ben preuada. Sabem que el mateix Montfar féu fer una còpia d'un *Flos mundi* que era propietat de Cervera (Villanueva, 2000: 616; RMC2; I: 113), i Jaume Ramon Vila, amb qui devia tenir força relació el nostre autor, tenia en préstec una còpia seva de *La fi del comte d'Urgell* i una altra de la *Crònica de Enrique IV* d'Alfonso de Palència (Batlle, 1999: 12-3; RMC1, IV: 273-4).⁶

Per tot això, ens ha semblat necessari posar en ordre tota la informació coneguda sobre Rafael Cervera i confegir una semblança biogràfica que comenci a donar relleu a una figura que fins ara ha estat poca cosa més que una ombra —persistent en la documentació de l'època però sistemàticament ignorada en els estudis que se n'han fet—, en la nostra historiografia d'inicis del XVII.

2. Naixement i formació

A partir del que ell mateix ens diu sobre el seu naixement en el procés informatiu per a la canonització de sant Oleguer el 1619, en què actua com a testimoni i afirma tenir 55 anys,⁷ suposem que Rafael Cervera va néixer entre el 1563 i el 1564.⁸ Malauradament, en les recerques per arxius notariais i biblioteques no hem aconseguit trobar gaire informació relativa a la seva família. Segurament eren una modesta família de mercaders barcelonins, professió en la qual hauria aconseguit amb els anys una certa fortuna el seu oncle Joan.⁹ Dels seus pares ho desconeixem gairebé tot. Només sabem que, entre els anys 1569 i 1573, un tal Pere Cervera, segurament el seu pare, exercí el càrrec de porter reial.¹⁰ De la seva mare, en canvi, no coneixem res més que el nom: Joana. En últim terme, podem documentar l'existència d'un germà, de nom Joan Benet, nascut l'any 1570 o 1571 i mort prematurament vint-i-un anys més tard.¹¹

6. N'hem pogut consultar una còpia a BLM, ms. LVII, f. 3v. En el pròleg es llegeix que la còpia de Vila està feta sobre dos manuscrits: «la hu me dexà don Bernat de Pinós y de May, cavaller molt principal y persona de gran bondat y veritat, aficionat que és a la història, de la qual té molts llibres en son poder [...] L'altro, que també era del matex author y història, me dexà per lo matex effecte Raphel Servera».
7. Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB), ms. C.231, f.172v. La primera referència es pot llegir a *Repertori de Manuscrits Catalans* (RMC) 1; III: 361.
8. No hi ha notícies exactes sobre la data. Les aproximacions que s'havien fet fins ara (Simon, 1999: 306; *Diccionari*, 2003: 339-40; Villanueva, 2003: 171 o Genís, 2006^a) no eren concloents ni definitives.
9. Arxiu Històric i de Protocols de Barcelona (AHPB), Jerònim Ollers, *inventaris*, 1578-1593, s.n. i ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 0265, n. 025.
10. *Dietaris de la Generalitat*: II 270 i 404. Les funcions del càrrec de porter reial van ser descrites pel Cerimoniós en les seves Ordinacions (98-100): la seva tasca consistia bàsicament a custodiar les portes «de l'hostal on jau lo senyor rey».
11. Biblioteca Universitària de Barcelona (BUB), ms. 753, f. 250. Vegeu la referència a RMC1; II.1: 247-48.

Pel que fa als seus estudis, les úniques notícies certes són les que ens fan saber de la seva estada formativa a Castella, Nàpols i Roma fins a finals del segle XVI:

a hont estigué molt de temps empleat en càrrechs y officis en la casa y servey de don Anton de Cardona y Còrdova, duc de Sessa y Soma¹².

Antonio Fernández de Còrdova (1550-1606) s'havia casat el 1578 amb Juana de Còrdova, Cardona i Aragó (1557-1615), a Torà. Juana era la filla gran de Diego Fernández de Còrdova (1524-1601), tercer marquès de Comares, governador d'Orà i Mazalquivir i de Joana Folch de Cardona (1543-1608), quarta duquessa de Cardona, comtessa d'Empúries, Prades i marquesa de Pallars. No tenim constància de com s'inicià aquesta relació entre la família Cervera i el duc de Sessa, però podria ser deguda al càrrec reial de Pere Cervera i a la mediació de la casa de Cardona, amb la qual els Cervera van estar lligats durant molts anys.¹³ A casa del duc, el jove Rafael hauria començat a travar coneixença amb el seu fill Luis (1582-1642), amb el qual hauria compartit estudis aquells primers anys, primer a Madrid, on hauria entrat en contacte amb la Cort castellana, i després a Nàpols —on es trobaven els estats del duc— i a Roma, on entre el 1590 i el 1604 Antonio Fernández de Còrdova féu d'ambaixador servint Felip II primer i Felip III després (Castro i Rennert, 1969: 160, nota 102; Yeguas 2004: 51).

Enviar els fills a la Cort o al servei d'importants cases nobiliàries castellanes no fou exclusiu de les gran famílies de la burgesia o de la noblesa, sinó que notaris i petits funcionaris maldaven per procurar una bona formació per als seus fills, que incloïa tant una estada a Castella com el domini del castellà.¹⁴ Molts d'aquests joves s'acabarien convertint amb els anys en polítics i funcionaris de l'administració catalana. La convivència amb els funcionaris i cortesans castellans féu que aquesta nova classe política adquirís una mentalitat i unes formes culturals ben diferents de les que havien caracteritzat els funcionaris de la cort catalanoaragonesa fins aleshores (Cahner, 1980: 205-6). Segurament moltes de les seves actituds posteriors s'expliquen en bona part per la seva trajectòria biogràfica i pel fet que gairebé tots havien viscut en algun moment o altre a Castella.

Mentre Rafael prosseguia la seva formació a l'estranger, però, al Principat van tenir lloc dos esdeveniments clau per entendre el seu futur personal: d'una banda, a Catalunya es viu el 1588 un tens conflicte polític entre els diputats barcelonins i els agents reials, quan, per ordre de la Diputació, s'arresta Joan Que-

12. Biblioteca Lambert-Mata (BLM), ms. 57.

13. Es poden veure a BUB, ms. 753, f. 460v-462 uns arbres genealògics dels Cardona-Anglesola i els barons de Bellpuig fins a Antonio Fernández de Còrdova, duc de Sessa i Soma, segurament obra de Rafael Cervera (referència a RMC1; II.1: 248).

14. Fou el cas, per exemple, de Francesc Carbonell, fill de Pere Miquel. Antoni Viladamor, segons consta pel testament del seu pare, ordenat a Barcelona el 1556, també havia passat temporades a la Cort (Miralles, 2007: 34). Contemporani de Rafael Cervera, Francesc de Montcada, que havia nascut a València, segurament va acompanyar el seu pare a Sardenya i després s'incorporà a la marina espanyola a Itàlia, al servei del marquès de Santa Cruz. Un cop va haver tornat a la Cort, va passar a Alemanya i Flandes (Baró, 2009: 125 i ss.). Diego de Rocabertí també es va moure entre Barcelona i la Cort castellana (Villanueva, 2003: 171).

ralt, aliat de l'Audiència reial,¹⁵ com a represàlia per la inspecció que un any abans l'Audiència havia fet a la Diputació. La rèplica de l'Audiència a la detenció de Queralt fou l'ordre de posar-lo en llibertat immediatament i la detenció de diversos oficials de la Diputació. El conflicte semblà resoldre's amb un acord favorable als diputats, però es revifaria uns anys més tard, en una escalada que duria directament a l'esclat revolucionari del 1640 (Villanueva, 2002: 53-4 i 2004: 59). Rere tot l'assumpte s'amagava un debat jurisdiccional entre el poder reial i el de la Diputació (García Cárcel, 1997: 54-5).

És en aquest context que comença a córrer la veu que s'havia descobert un antic document conservat a l'Arxiu de la Catedral barcelonina que contenia unes valuoses apreciacions sobre l'inici de la Reconquesta a Catalunya, en termes d'autoalliberament dels catalans i d'un acte d'elecció del sobirà. És el Privilegi de Carles el Calb. La divulgació del mite la devem al *De Catalonia* (1588), de Francesc Calça, que dona peu a la mitificació de l'episodi i a la seva incorporació al discurs politicoideològic d'aquells anys (Simon-Villanueva, 1997: 44; Simon, 1999: 40; Villanueva, 2004: 59-60).¹⁶

D'altra banda, l'economia familiar dels Cervera havia patit aquells anys un sotrac important, i el seu pare havia adquirit alguns deutes considerables. La mort del seu oncle Joan, però, l'any 1592 —essent segurament ja difunt Pere¹⁷—, jugà a favor del seu restabliment econòmic. Joan, que pel que sembla no havia tingut descendència, féu hereu universal de tots els seus béns el seu nebot Rafael.¹⁸ Trobant-se el beneficiari a Roma, el testament deixava estipulats uns marmessors, encarregats de fer inventari dels béns i custodiar-los fins que Rafael tornés d'Itàlia. Suposem, doncs, que d'ençà el 1593 Rafael dona per tancada la seva etapa formativa a l'estranger i a partir de llavors només hi resideix de manera eventual.

3. La matrícula de ciutadà honrat

No sabem quan moriren els pares de Rafael Cervera, però, en tot cas, fou abans del 1593. Aquest any, concretament el 7 de desembre, es casa amb Gràcia Robiona, filla d'un mercader barceloní de rendes considerables, tant a la capital catalana com a València. Comptant vint-i-nou anys, doncs, amb una hisenda sanejada i

15. L'Audiència reial reflecteix d'ençà el segle xv els anhels monàrquics per introduir-se i controlar l'estructura política catalana (Palos, 1995: 152).

16. L'usen com a base i l'esmenten Francesc Diago, Jeroni Pujades, Andreu Bosc, Esteve de Corbera i el nostre Rafael Cervera

17. AHPB, Francesc Pedralbes, *Tercer llibre de testaments, 1577-1597*, f. 96. El fet que Pere Cervera no aparegui esmentat enllac en tot aquest assumpte fa suposar que aquest any 1592 ja era mort.

18. Malgrat les escasses notícies que n'hem trobat, apuntem la possibilitat que l'èxit econòmic en la seva tasca de mercader hagués catapultat Joan Cervera a l'administració municipal, on sembla que era jurat del Consell de Cent l'any 1588 (*Dietari del Consell*: VI, 112). De fet, si hem de fer cas a Torres Amat (1973: 326), era conseller quan Jorba dedicà al Consell la seva *Descripció de las excelencias de la insigne ciudad de Barcelona* (1589). Degué ser primer ajudant i després caixer de la taula de la ciutat els anys 1591 i 1592, quan morí (*Dietari del Consell*: VI, 238 i 425). No descartem la possibilitat que Joan, atesa la seva posició folgada, s'hagués encarregat de pagar l'educació del seu nebot des d'un començament.

convenientment casat, Rafael Cervera decideix dirigir la seva carrera per altres camins, i aquell mateix any 1593 fa suplicació al rei d'un «privilegio de milicia o de ciudadano honrado».¹⁹ El rei sabem que va demanar informes del sol·licitant al duc de Maqueda, Bernardino de Cárdenas i Portugal, virrei de Catalunya (1593-1597), pel qual possiblement Cervera va treballar durant un temps duent l'administració de la seva casa.²⁰ Aquest, malgrat constatar que:

Rafael Servera es hijo de un mercader de aquella ciudad [Barcelona], el qual aunque por necesidad vino a menos, y huvo de faltar en su trato, no se ausentó, y dio toda la satisfacción que pudo²¹

també fa constar que:

este ha heredado a un tio suyo cierta hazienda con que passa cómodamente y es hombre honrrado y ha dado siempre buena cuenta de si²²

per la qual cosa, el virrei considera:

que siendo su magestad servido se le podría hazer merced de privilegio de ciudadano.²³

Amb el privilegi a la butxaca, però sense ser encara matriculat ciutadà honrat, Cervera és escollit mostassà de Barcelona aquest any 1593, càrrec que desenvolupa durant l'any següent.²⁴ El mostassà era el funcionari municipal encarregat de la vigilància i el contrast dels pesos i les mesures que servien per a la venda del pa, el vi, l'oli i les robes, sancionar els infractors, comprovar en els mercats la bona qualitat dels queviures i productes i els seus preus, i vetllar per les obres fetes pels particulars a les seves cases (Palos, 1994: 398).

Malgrat el privilegi, però, no fou fins al 1600, set anys després d'haver-lo rebut per part del rei, que finalment Rafael Cervera fou matriculat com a ciutadà honrat.²⁵ No sabem si aquesta dilació tingué res a veure amb la disputa que es

19. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), *Consell d'Aragó*, lligall 0265, n. 025. En paraules de Joan Pere Fontanella, era ciutadà de Barcelona el qui gaudia del privilegi de ciutadania i de molts altres privilegis i prerrogatives, part de les quals es contenen en el privilegi anomenat *Recognoverunt proceres* (1284) i altres es recullen en privilegis particulars concedits a la ciutat i als ciutadans (Bajet, 2001: 161).

20. Vegeu una memòria de Rafael Cervera sobre els llibres d'administració de la casa del duc de Maqueda, en castellà, a BUB, ms. 753, f. 244-246 (referència a RMC1; II.1: 247-8).

21. ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 0265, n. 025.

22. Ídem.

23. Ídem.

24. Vegeu, per a la seva insaculació i posterior extracció, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), *Insaculacions*, 1C.VIII-12/3.5, f. 20 i *Dietari del Consell*: VI, 472. Hi ha diverses notícies de la seva tasca com a mostassà. Es pot consultar el valuós ms. 753 de la BUB, font d'informacions diverses de Cervera, i on trobem alguns documents de la seva tasca de mostassà aquest any: vegeu els folis 249-249v, 254-256v i 363-364v.

25. AHCB, *Llibre de matrícula*, L-57, f. 72.

desfermà aquells anys entre la Corona i el govern de la ciutat a propòsit de la matrícula de ciutadans.²⁶ Si tradicionalment qualsevol que volgués ser ciutadà s'havia de sotmetre a l'enutjós tràmit d'una votació, amb la concessió de patents de matrícula per part del rei això deixava de ser així, la qual cosa fou interpretada per alguns ciutadans de matrícula com una autèntica agressió als seus interessos. No oblidem que l'elaboració el 1510 d'una matrícula de ciutadans fou l'intent més seriós dels últims segles d'estructurar l'estament dirigent de la ciutat, que tenia les seves arrels en el privilegi concedit per Jaume I el 1249, i que vinculava les tasques de govern local a una petita selecció d'individus. La conseqüència més immediata d'aquesta associació fou la formació d'un patriciat urbà que es distingia de la resta de la població per la seva facultat exclusiva d'accedir al poder (Palos, 1994: 169). De resultes, la postura d'aquells contraris als ciutadans per privilegi fou la d'impedir que fos inscrit cap més ciutadà. Aquesta situació es perllongà fins a l'any 1599, quan el rei Felip III acceptà de reconèixer la major dignitat dels ciutadans matriculats i aquests acceptaren els nomenaments del rei.²⁷ Tot i que a partir de llavors s'acordà que els ciutadans de privilegi no passessin a formar part de la matrícula, tots els nomenats fins al 1600 encara hi foren inscrits (Palos, 1994: 429-30). També Rafael Cervera.

4. L'ofici de mestre racional

A partir de llavors, les activitats públiques al servei de la ciutat —però no en exclusiva— se succeeixen i donen els seus fruits. Sabem que aquells anys Rafael Cervera va sovintejar els encàrrecs a la Cort en nom del Consell de Cent. D'ençà l'any 1601 actua com a ambaixador en queixes i rèpliques amb motiu normalment de petites disputes de normativa o privilegis entre l'administració central i el Consell ciutadà.²⁸ També fou testimoni privilegiat de l'entrada dels prínceps de Savoia a Barcelona, el 1606, com ell mateix s'encarrega de dir-nos en una seva relació autògrafa.²⁹ Igualment, les tasques com a ambaixador a Roma quan es tro-

26. Per crear ciutadans calia congregar primer els ciutadans matriculats en el *Llibre de la matrícula dels ciutadans honorats de Barcelona*, el primer dia de maig de cada any, a la casa del Consell de Cent de Barcelona. A l'hora assenyalada per la majoria dels consellers, els reunits havien d'aprovar sense cap discrepància el qui era proposat. Si s'hi oposava algun dels convocats, no podia ser inscrit a la matrícula. Els que mereixien ser inscrits gaudien de tots els privilegis i en podien continuar gaudint els seus fills i els descendents en línia masculina (Bajet, 2001: 166).

27. Durant aquesta etapa d'incertesa, Rafael Cervera no es degué pas estar de braços plegats. L'any 1594 és insaculat a la bossa de batlles per l'estament dels ciutadans (AHCB, *Insaculacions*, IC.VIII-12/3.5, f. 56).

28. Hi ha multitud de referències a les seves tasques tant al *Dietari del Consell* com als *Dietaris de la Generalitat*. L'última correspon a l'any 1631 (*Dietaris de la Generalitat*: V, 369). Per a les ambaixades davant el príncep de Savoia, vegeu *Dietari del Consell*: IX, 211. Per a la seva tasca d'ambaixador davant Felip IV, en canvi, vegeu el *Llibre de solemnitats*: II, 173 i BUB, ms. 979, f. 165, i per a l'ambaixada davant Maria d'Àustria també el *Llibre de solemnitats*: II, 175 i el *Dietari del Consell*: X, 471-2. Igualment, tenim diverses notícies de mà del mateix Rafael Cervera a BUB, ms. 753, relatives suposem a les seves ambaixades: vegeu unes notícies històriques en castellà de l'any 1609 (f. 76-79v) i una ambaixada enviada pel Consell al braç militar el 1605 (f. 156).

29. ACA, *Generalitat*, N.8-30 (RMCI; III: 294)

bava al servei del duc de Sessa li són recompensades pel monarca amb 20 escuts mensuals.³⁰ Potser influí en això la seva bona relació amb alguns nobles cortesans, com el mateix duc de Sessa.³¹ De fet, sabem del cert que d'ençà els primers anys del segle XVII, estant al servei de la reina, el duc féu diverses visites al Consell de Cent barceloní, i durant aquestes visites estigué en contacte amb Cervera, que en aquells moments ja hem dit que mantenia relació, en qualitat d'ambaixador, amb els membres de la Cort.³²

Especialment interessant per tal d'arribar a constatar el grau de familiaritat entre ambdós, el duc i Rafael Cervera, resulta l'anècdota que el situa, el dia de cap d'any del 1604, contemplant la fira anual de ceràmica del Born des del balcó de casa de l'historiador. Sembla ser que el duc passà per les parades del mercat del Born en una carrossa, acompanyat de la seva esposa i la seva filla de setze anys. Darrere, els seguien a cavall els altres fills més grans, entre els quals devia haver-hi Luis. Posteriorment, pujaren a casa de Rafael Cervera, on tenien preparada una finestra amb coixins de vellut vermell carmesí per presenciar l'espectacle de la plaça, que estava ben concorreguda, i d'allà estant estigueren mirant la festa (Duran i Sanpere, 1973-75: II, 254; Amelang 1986: 104).

Pel que fa a la seva vida personal, almenys des del punt de vista més material, aquells primers anys del segle XVII també aportaren una millora de la seva situació. No tenim constància de quan morí la seva primera muller, amb la qual no va concebre cap fill, però sabem que Cervera celebrà núpcies novament el 17 de maig de 1608 amb Anna d'Armengol, filla d'Hortensi d'Armengol, que havia estat alcalde del castell de Salses i mestre de camp de la infanteria del rei, i d'Isabel d'Armengol i de Prado. Per algunes notícies que ens han arribat d'Hortensi d'Armengol, sabem que la seva tasca militar a la frontera amb França fou molt apreciada pel rei d'Espanya, en especial a causa del seu bon domini de la llengua veïna, i això li comportà alguns favors (Serra, 1998: 35). En el moment del casament de la seva filla Anna, però, Hortensi d'Armengol ja era mort. Si amb el primer matrimoni Cervera n'havia obtingut una bona renda, amb aquest segon, a més d'un dot tant o més quantios que amb Robiona, aconseguí quelcom encara més important: emparentar-se amb la noblesa.

Poc després, l'any 1609,³³ Rafael Cervera feia un pas important en les seves aspiracions professionals i era elegit jurat del Consell de Cent barceloní, amb la qual

30. ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 0215, n. 009. La renda de vint escuts mensuals anava subjecta a la condició que romangués al servei reial en aquell regne, per això suposem que fins a l'any 1611 degué compaginar estades al Principat i a Nàpols.

31. El fill d'Antonio, Luis Fernández de Córdova, era un enemic declarat del comte duc d'Olivares, i conreà una bona relació amb els catalans, fins al punt que en els primers compassos de la guerra del 1640 el rei l'usà d'intermediari «porque este sujeto es en el que más confían aquellos naturales y de quien tienen mayor satisfacción» (Simon, 2007: 111, nota 31). A la fi, però, emprengué el camí de l'exili. La seva fidelitat li seria recompensada pel monarca, que l'obsequià amb una comanda de l'orde de Sant Jaume (Simon, 2007: 111).

32. Vegeu, per exemple, la seva estada a Barcelona i visita que li feren els consellers el 1603 a *Diari del Consell*: VIII, 73-5.

33. AHCB, *Insaculacions*, 1C.VIII-1. Vegeu el quadre de la trajectòria política de Rafael Cervera a Palos, 1994: 487.

cosa aconseguia ingressar com a membre de ple dret en el selecte grup que governava la ciutat. Des del 1455 el nombre de jurats al Consell era de 128, 32 de cada estament, i el nomenament dels ciutadans i mercaders anava a càrrec dels consellers. Per tant, era imprescindible tenir una bona xarxa de relacions per sortir escollit.

Només un any més tard, el 1610, hem trobat un document en el qual apareix el nom de Rafael Cervera entre els aspirants al càrrec de mestre racional de la Cort reial. El mestre racional era el funcionari reial encarregat de dur els comptes que s'havien recaptat en nom del rei. Rebia semestralment els comptes del tresorer i dels escrivans de ració, subordinats seus, i els registrava en el *Llibre de definicions*, consignant-hi els pagaments i els ingressos.³⁴ Així mateix, el mestre racional s'encarregava de la persecució de la falsificació de moneda.³⁵

Segons que sembla, la mort del mestre racional Baltasar Pardina, que havia ocupat el càrrec durant més de trenta anys, va ocasionar un cert enrenou: el seu fill li era coadjutor amb dret a successió, però morí sense poder-ne gaudir. Mentre es buscava qui ocupés el càrrec, el marquès d'Aitona i Pere de Vilanova, lloctinent del racional, encarregaren a Joan de Serinyana que se n'ocupés interinament, amb la perspectiva que quan s'esclarís tot l'assumpte successori el rei el confirmaria en el càrrec. Desgraciadament per a ell, a l'hora de la veritat foren molts més els candidats al càrrec: el mateix Serinyana, Jeroni Ardèvol, receptor de la batllia general de Catalunya, el nostre Rafael Cervera, el nét de Baltasar Pardina i, encara, Bartomeu Tarrida, coadjutor del racional. La deliberació del Consell d'Aragó anà encaminada a recompensar la família Pardina per la bona tasca de Baltasar atorgant el càrrec al seu nét Francesc, càrrec que, durant la seva minoria d'edat, seria exercit per Joan de Serinyana. I en cas que això no fos del gust del monarca, el Consell també estaria d'acord a atorgar el càrrec a Serinyana o a Cervera, però en cap cas a Tarrida, la coadjutoria del qual el feia incompatible (Martínez, 2000: 68-9).³⁶

Fou així com, a finals del 1611, ja es notificà a Rafael Cervera —que llavors devia trobar-se a Nàpols— que havia estat nomenat mestre racional.³⁷ Cal constatar, però, diverses dificultats que calgué sortejar en aquesta presa de possessió del càrrec: sembla ser que, en primer lloc, havien quedat una sèrie de deutes pendents de l'etapa d'interinatge i el lloctinent i els coadjutors proposaren que fos Rafael Cervera qui se'n fes càrrec, a la qual proposta Cervera s'hi negà. Si hem de fer cas a un document trobat a la BUB, el descontrol de les finances a la casa del mestre racional durant els últims temps devia ser notable.³⁸ En segon lloc, també

34. El mestre s'encarregava de dur els comptes de tres «llibres»: el *Llibre de notaments*, on hi havia consignades les despeses dels batlles generals, els procuradors generals i dels administradors; el *Llibre d'albarans dels comptes*, on hi havia anotades les despeses dels funcionaris reials amb els corresponents justificants, i el *Llibre ordinari*, on figuraven els ingressos i les despeses del rei.

35. El ms. 753 de la BUB conté interessants notícies sobre la vida de Cervera de la seva pròpia mà. Relacionat amb el càrrec de mestre racional podem assenyalar els *Memorials meus de l'ofici de Racional* (f. 242-242v), i, quant al tema de la falsificació de moneda, unes cartes en nom dels consellers de Barcelona (f. 294-295) i l'esborrany del *Memorial* que dona Cervera en nom de la ciutat al duc de Monteleón (f. 296-298).

36. ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 0215, n. 009. Això s'esdevenia el 18 de desembre de 1610.

37. Ídem. Datem aquest document el 26 de desembre de 1611.

38. Vegeu BUB, ms. 753, f. 242-242v.

s'estipulà com a condició perquè Cervera accedís al càrrec que renunciés a 20 escuts mensuals que li havia fet honor el rei l'any 1607 com a recompensa d'una ambaixada feta a Roma quan es trobava al servei del duc de Sessa.³⁹

Resolts aquests serrells per a benefici de tothom, des d'aquell any 1611 i fins al dia de la seva mort, en què heretà el càrrec el seu fill Rafael Cervera i d'Armengol —nascut probablement entre el 1608 i el 1610⁴⁰—, Cervera ostentà el títol de mestre racional.

5. Qualsevol temps passat va ser millor

A part d'aquests aspectes, els últims anys del segle XVI i els primers del XVII també són importants des d'un altre punt de vista més general: derivat del problema de la difícil articulació d'Espanya, havia nascut el problema de Catalunya, que es pot definir com la consciència de l'estranyament de la monarquia. Una consciència de distanciament, de marginalitat, assumida com a rebuig per molts catalans (García Cárcel, 1997: 31). La queixa més comuna de les elits locals barcelonines, perfectament documentada ja durant el segle XVI, és que no rebien prou oficis reials a la Cort o a l'exterior. Aquest sentiment d'abandonament, que perdura encara a principis del XVII i que sabem que el nostre Rafael Cervera compartia —encara que potser fos només per guardar les aparences⁴¹—, l'expressa molt bé l'any 1616 el cavaller Francesc Gilibert (1559-1638) amb la queixa per

los pocos officios que tiene su magestad para dar cavalleros de capa y espada en Cataluña, y por repartir los de su real casa en castellanos, esperando los deste Principado en alcanzar merced.⁴²

Davant d'aquesta situació, les elits catalanes respongueren amb una decidida voluntat d'autoafirmació nacional, i res millor que recórrer a la història medieval per fer-ho, la de l'expansió mediterrània, on Catalunya exercia un paper director en la política peninsular. En el seu *Epítome histórico*, publicat a la ciutat de

39. ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 0215, n. 009. Quan accedí al càrrec de mestre racional, hagué de renunciar a la seva residència a Nàpols, així com a la seva gratificació italiana, ja que el càrrec implicava residir a Barcelona i no era compaginable amb cap altra tasca en l'administració reial (Palos, 1994: 343).

40. Sabem que l'any 1631 fou matriculat com a ciutadà honrat de Barcelona (AHCB, *Llibre de matrícula*, L-57), i que tenia més de vint anys (vegeu, respecte a aquesta prerrogativa, Palos, 1994: 421). Si el matrimoni dels seus pares sabem que tingué lloc l'any 1608, una simple resta ens duu a aquesta aproximació. El seu fill segon, Miquel, suposem a partir de la seva matrícula de ciutadà honrat l'any 1635 (AHCB, *Llibre de matrícula*, L-57), que va néixer pels volts del 1614.

41. Malgrat haver comptat fins ara amb el favor i la promoció de la Corona, en els seus *Discursos* es fa ressò que en les Corts del 1414 «una de las mayores y más relevantes quejas de los catalanes se fundava en aver puesto el rey por principales tratadores y medianeros en estas cortes algunos forasteros que no entendían ni tenían entera noticia de los Usos, Constituciones y Privilegios de la tierra» (IV, 7).

42. Simon, 2005: 144. Aquest mateix any Francesc Gilibert lloava el «govern mixt català» com el millor de tots (Rubiés, 1996: 100).

Mallorca el 1626, Diego de Rocabertí ja manifestava que a Catalunya es percebia de manera ben natural l'existència d'una continuïtat entre el passat imperial català i l'actual imperi hispànic (Villanueva, 2003: 169). L'evocació històrica de l'expansió pel Mediterrani, aquests anys, doncs, no va ser casual, i tingué sempre una finalitat reivindicativa.⁴³ A més, la lectura de l'obra de Zurita (1512-1580) segurament serví per desvetllar l'interès per personatges, batalles o llocs que havien estat oblidats i que situaven històricament la Corona d'Aragó en un paper preponderant en el mapa de la política hispànica (Coll i Alentorn, 1949-51: I, 180; Duran, 2001: 157).

El que faltava només era crear un discurs específic, a partir d'aquella idea imperial i de l'esquema de Zurita i de les fonts que ell mateix aprofitava, en què l'expedició marítima catalana fos presentada amb tota la seva complexitat. Això va ser el que va succeir quan un grup d'historiadors i literats van coincidir en el seu interès per aquesta part de la història catalana i es dedicaren a bastament a investigar-la i recrear-la. Fruit d'aquest renovat interès pel nostre passat medieval, els textos historiogràfics més representatius d'aquest període, les *Quatre grans cròniques*, van ser impresos al llarg dels segles XVI i XVII⁴⁴ i s'encetaren interessants iniciatives en el camp de la historiografia medieval.

En aquesta nova moda, l'exemple més representatiu és la *Historia de Catalunya* del nostre Rafael Cervera. La tria de la crònica de Desclot en comptes de, per exemple, la de Muntaner, que havia experimentat una popularitat molt més gran els anys anteriors i que tampoc no disposava encara de cap traducció al castellà, responia no només a la voluntat de fer accessible a un públic més ampli la història d'un relat que exaltava el passat català, sinó també a donar relleu a un text, el de Desclot, que tenia com a eix central del seu relat una figura que resultava particularment atractiva als historiadors d'aleshores: el rei Pere *el Gran*, l'exemple últim d'aquell imperialisme català (Villanueva, 2003: 165).⁴⁵

Pocs anys més tard, el 1623, Francesc de Montcada (1586-1635) publicà, en la mateixa línia, la seva *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y*

43. No podem passar per alt, en aquest marc, la importància simbòlica que tingué que a les Corts de l'any 1599 s'atorgués permís a Catalunya per construir quatre galeres amb l'objectiu de «ressuscitar la memòria de les coses que feien els catalans per la mar en temps passat» (Elliott, 1998: 48). Tampoc no degué ser casualitat que l'any 1621 en fos nomenat general Francesc de Montcada (Villanueva, 2003: 171).

44. El *Llibre dels fets* de Jaume I es va imprimir per primer cop l'any 1557, a València. La *Crònica* de Muntaner s'edità per primera vegada l'any 1558, també a València, i, poc després, el 1562, a Barcelona. Pel que fa a la *Crònica del Cerimoniós*, el primer editor en fou Pere Miquel Carbonell, l'any 1547, quan la inclogué, més o menys adaptada, a les seves *Cròniques d'Espanya*. I, finalment, la *Crònica* de Desclot s'imprimí per primera vegada l'any 1616, obra de Rafael Cervera. Fou, però, en traducció castellana.

45. El rei Pere esdevé també un dels protagonistes dels *Discursos històrics*, que Cervera tenia enllestits per a la impremta l'any 1633 i que devia haver confeccionat al llarg de la dècada del 1620. Aquesta obra de Cervera es troba actualment a la BNP (ms. esp. 121-122). Una referència primerenca la trobem ja a Torres Amat (1973: 76). A l'AHCB n'hi ha una còpia manuscrita per S. Sanpere i Miquel (ms. B, 111-113). Hi figuren les aprovacions d'impressió de 1638 (Genís, 2006^a: LII-LV). Per a la *Historia de Catalunya*, vegeu també una aproximació primerenca a Genís, 2006^b i 2012, i per als *Discursos històrics*, Genís, 2009.

griegos, traducció i reelaboració de l'expedició dels catalans a orient narrada a la crònica de Muntaner. En el capítol que hi dedica Xavier Baró en el seu estudi de la historiografia catalana durant el barroc, malgrat ometre qualsevol relació amb el nostre autor,⁴⁶ fa notar una concepció de la història en Montcada que és aplicable, en bona mesura, també a Cervera: el text històric ha de tenir la funció de lluitar contra l'oblit ocasionat pel pas del temps i ha de servir de vindicació del paper passat dels catalans (Baró, 2009: 136-7). També tenim notícia que aquells mateixos anys, qui sap si per influència de Cervera i Montcada, el qual sens dubte coneixia, Esteve de Corbera (1563-1631) també estava treballant en el projecte d'escriure una història de la conquesta de Sicília que anés més enllà del relatat en la traducció castellana de Desclot feta per Cervera.⁴⁷

6. Al centre de la polèmica amb Felip IV

Indiferent a aquest clam que historiadors i polítics llançaven des del Principat, la Cort no només persistí en el seu arraconament dels nobles catalans, sinó que atemptà contra una de les coses que els eren més preuades: el protocol. El divendres 9 d'abril de 1621, els diputats de la Generalitat reberen una carta de la Cort que els informava de la mort del rei Felip (el passat 31 de març), i se'ls donava notícia de la successió del seu fill. També se'ls explicava que, de moment, el rei no es podria personar al Principat a causa d'estar aclarint assumptes a Castella, però que el duc d'Alcalá hi continuaria exercint la lloctinència mentrestant.⁴⁸ Les polítiques dutes a terme pel virrei Alcalá, molts cops unilateralment i contravenint el mateix Consell d'Aragó, havien estat tan tremendament impopulars —en especial en allò referent a la demanda de quints a la ciutat comtal— que la seva continuïtat en el càrrec, ni que fos per uns mesos, semblava inviable.

Sabem que Rafael Cervera, que llavors gaudia dels privilegis propis dels representants de l'estament reial, estava entre el grup d'elegits que primer pogueren escoltar la carta del rei.⁴⁹ I, en conseqüència, degué ser dels primers a comprovar la reacció irada que provocà entre els diputats la decisió reial d'endarrerir la seva anada a Catalunya: la negativa del rei a juramentar els privilegis catalans a Barcelona contravenia les lleis i Constitucions del Principat.

46. Baró sembla desconèixer l'obra de Rafael Cervera i el seu nom únicament apareix citat un sol cop, de manera testimonial. En tot cas, la seva obra resulta una útil aproximació a la figura de dues de les personalitats més rellevants d'aquell *cercle erudit*, i amb qui comparteix més paral·lismes el nostre protagonista: Esteve de Corbera i Francesc de Montcada.

47. Xavier Baró (2009: 109) ens informa que Corbera adaptà l'obra de l'historiador francès Pierre Mathieu (1563-1621) amb el títol de *Las prosperidades infelices. Historia de Philipa de Catanesa, muger del gran senescal de Nápoles i breve relación de las guerras de Sicilia por el gran rey don Pedro de Aragón i su ijo Fadrique*, però que el llibre finalment no es publicà.

48. La principal tensió entre el govern municipal i el poder reial es manifestava sobretot amb els virreis. Però, en canvi, es procuraven mantenir mostres de fidelitat cap al monarca. El virrei Manrique de Lara va escriure, l'any 1587, que «diputats i consellers no admeten justícia», per fer entendre que no acceptaven cap altra llei que la del país, a la qual s'havien de cenyir l'Audiència i el mateix virrei (Dantí, 2001: 141).

49. *Dieteris de la Generalitat*: IV, 465.

Quan s'anuncià, a la primavera del 1622, que la durada del virregnat d'Alcalá s'allargaria fins al setembre, les queixes de la ciutat i de la Diputació augmentaren de to, i Felip Vinyes (1583-1643) fou l'encarregat de firmar un dictamen col·lectiu de diversos juristes catalans oposant-s'hi. Paral·lelament, i de manera molt més decisiva, Vinyes també publicà anònimament un *Memorial*,⁵⁰ en català i castellà, on vinculava el requisit del jurament reial en la inauguració del regnat amb la idea d'uns pactes fundacionals que suposaven la concepció d'una sobirania popular originària. Fins a l'esclat d'aquesta polèmica no s'havia recorregut de manera sistemàtica i generalitzada al tema de l'autoalliberament. Aquest 1622, però, Vinyes aconseguia blindar jurídicament el Privilegi i fer que passés a formar part plenament de l'argumentació constitucionalista (Villanueva, 1999: 313). Es començava a conformar, d'aquesta manera, la versió catalana de la doctrina sobre les lleis fonamentals, que arribaria a la seva consolidació definitiva al cap de poc amb Jeroni Pujades.

En aquells moments, però, el mateix Alcalá —que feia mesos que no cobrava el seu sou i es veia impossibilitat de conservar el servei—, ja no tenia cap interès a mantenir el càrrec de virrei, cosa que fou aprofitada pel Consell d'Aragó per proposar la seva substitució per Joan Sentís, bisbe de Barcelona, català de nació i, per tant, més bon coneixedor de les peculiaritats del Principat. Des de Catalunya, però, aquesta proposta del Consell s'interpretà com un intent de forçar el Principat a acceptar un nou virrei abans del jurament reial i, doncs, es contravenia novament el que marcaven les constitucions. En el fons, hi havia el temor dels catalans que tot plegat no fos sinó un estratagema dels agents reials per posar fi als seus privilegis. De resultes, la tensió va anar en augment els mesos següents, i els consellers de Barcelona es van mostrar favorables a no acudir a la proclamació del nou virrei, donant suport a les queixes del braç militar.

Segons que defensa Elliott (1998: 141), però, no hi havia cap intenció oculta en la proposta del Consell d'Aragó, més enllà de la voluntat de desfer-se del virrei Alcalá. No obstant això, en els arguments i contraarguments suscitats per aquestes polèmiques entre la perifèria i el centre peninsular al llarg de 1622-23, s'hi percep un tema de fons molt més important, i que ateny la mateixa visió que es tenia de la monarquia: si des de Barcelona es defensava com mai la naturalesa federal de l'estat —i, en conseqüència, que el rei havia de mostrar el degut respecte a les lleis individuals de cada *província* del regne—, hi havia el temor que des de Madrid hi hagués la voluntat manifesta de regir tota la Corona per les lleis pròpies de Castella, com quedava demostrat per l'acció de govern del virrei Alcalá i la seva voluntat de destruir les Constitucions catalanes (Elliott, 1998: 144).⁵¹

D'aquestes tensions, se'n fan ressò precisament el duc de Sessa i els ambaixadors del Principat en unes cartes del desembre del 1622 enviades a la Diputació:

50. *Memorial dels fonaments y motiuy ab los quals se prova hi-s justifica que la nominació y deputació del Llochinent General per a exercir jurisdicció en lo Principat de Catalunya, Comtats de Rosselló y Cerdanya no té lloch abans de haver jurat sa Magestat en la ciutat de Barcelona.*

51. Això, sense oblidar que la llarga absència reial i l'atac als privilegis del Principat era, per sobre de moltes altres coses, un perjudici fenomenal també per a l'elit dirigent, la que més hi tenia a perdre amb un canvi d'*statu quo* (Elliott 1998: 145 i següents).

ab las qual se dóna avís del stat de las cosas de aquesta província y ciutat devant sa majestat en rahó del negoci corrent de la loctinència del senyor bisbe de aquesta ciutat⁵².

El mateix dia són convocats novament els representants dels estaments de la ciutat —també Rafael Cervera, en representació de l'estament reial— i Francesc Tristany i Jaume Mir, assessors del cas, exposen que allò que demanava el monarca

era contra constitucions, capítols y actes de Cort, privilegis, usos y costums de aquest Principat, y que axí no podíem ni devíem acceptar ni admetre a dit reverendíssim bisbe en loctinent general⁵³

sense que el rei hagués acceptat de

venir primer a fer mercè a aquestos Principat y comptats y prestar son jurament en la present ciutat de Barcelona.⁵⁴

Davant d'aquesta disjuntiva, el duc de Sessa «offerí tractar ab sa majestat algun medi convenient al benefici de aquest Principat».⁵⁵ També Francesc de Montcada, home lliurat enterament a la monarquia hispànica però popular entre els catalans, estava a Barcelona desenvolupant en aquells mateixos moments una eficient tasca diplomàtica per llimar diferències entre la Corona i el Consell de Cent, que li valgué el reconeixement reial per la seva prudència (Baró, 2009: 128). La resolució del rei, però, no admeté discussió: per boca del comte duc d'Olivares feia saber la seva última i final resolució,

la qual era que dits senyors deputats obehissen a dits sos reals ordens y assistissen al jurament de dit reverendíssim bisbe de Barcelona.⁵⁶

Finalment, i a canvi d'atorgar el rei una moratòria de la prohibició dels pedrenyals, la suspensió dels quints i acceptar la reducció d'una part de les atribucions jurisdiccionals del virrei, el 1623 el bisbe de Barcelona jurava el càrrec davant dels representants de la ciutat i la Diputació, sense que Felip IV hagués jurat encara les Constitucions catalanes. De fet, no seria fins a les Corts de Barcelona del 1626 que finalment les juraria.

7. Al Consell de Cent

Felip IV arribà al port de Barcelona el 26 de març. Fou rebut amb tota la pompa per una nombrosa comitiva, entre la qual hi havia Rafael Cervera, que formava part en aquells moments del braç reial i exercia d'ambaixador de la ciutat davant

52. *Dietaris de la Generalitat*, IV: 620.

53. *Dietaris de la Generalitat*, IV: 637.

54. Ídem.

55. Ídem.

56. Ídem.

del rei. Felip va venir a Barcelona acompanyat del comte duc d'Olivares, el qual va ser l'encarregat d'exposar davant del Consell les peticions de la Corona. Els catalans entengueren que cap de les peticions no s'ajustava a dret, i la negativa fou rotunda (Sobrequés, 1982: 54-5; García Cárcel, 1985: II, 136; Simon, 1999: 132). Davant d'aquest rebuig, Olivares va presentar una contraproposta i va intentar que les Corts realitzessin un donatiu de 250.000 ducats al monarca, quantitat desorbitada que triplicava l'anterior donatiu atorgat per les Corts, i que tampoc no fou acceptat. Per part catalana, també hi hagué exigències i peticions. Sense anar més lluny, fou en aquest marc que sorgí el projecte d'una nova constitució de l'observança (Villanueva, 1995).⁵⁷

Davant l'immobilisme de les parts, a principis del maig del 1626, el rei, contrariat, decideix abandonar Barcelona sense clausurar les Corts i, acompanyat del seu germà Carles, fa la via de Montserrat. La decisió reial provocà una enorme estupefacció entre els consellers, que decidiren convocar una reunió urgent del Consell per veure què havien de fer.⁵⁸ Deixar unes Corts sense clausurar implicava per a Catalunya paralitzar tota la maquinària constitucional i per a Felip IV, lligar-se de peus i mans, ja que, des de la perspectiva dels catalans, el rei no podia prendre cap decisió mentre no es resolguessin els assumptes que havien quedat oberts (Palos, 1994: 307). Per temperar els ànims reials, doncs, el Consell decidí mostrar agraïment al jurament de les Constitucions que havia fet el rei i oferí a la Corona una important quantitat de diners: 50.000 ducats. A propòsit de les deliberacions que es dugueren a terme per aquest cas en el Consell barceloní, sabem per una carta de l'any 1628, que Cervera

en el donativo de los cinquenta mil ducados que Barcelona hizo a vuestra magestad el año 1626 ayudó mucho en el Consejo de Ciento.⁵⁹

En aquella mateixa sessió del Consell es decidí que el conseller en cap Jeroni de Navel donés la cèdula d'aquest donatiu en persona al rei, i amb motiu d'això sortí de Barcelona per atrapar-lo l'endemà mateix de la seva marxa. El conseller en cap anava acompanyat de dos membres de cada estament. Per al braç reial hi hem localitzat el nostre Rafael Cervera.⁶⁰ Aquell mateix any, Cervera, pel suport

57. La Constitució de l'Observança fou aprovada a les Corts de Barcelona de 1480-1481 pel rei Ferran II, i establia el principi de submissió del poder reial a la llei. També coneguda com *Poc valdria*, pel seu text inicial («Poc valdria que nós i els nostres oficials féssim lleis si, després, nós no les haguéssim de complir»), va ser la base del règim pactista català.

58. Biblioteca de Catalunya (BC), ms. 505, f.410.

59. ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 0276, n. 009. Els consellers només estigueren d'acord a fer efectiu aquell préstec un cop el rei es comprometé a venir de nou a Barcelona i reprendre les Corts.

60. «Y axí lo Consell de Cent deslberà que li fossen donades sinquanta milia lliures per via de empréstech y que per so lo conseller en cap se posàs a punt per a conseguir a sa magestat acompanyant-lo vuit personas del Concell de Cent, so és, dos de cada estament per a fer a saber a sa magestat com lo consell de cent havia deslberat li fes offerta de dites sinquanta milia lliures y dit senyor conseller en cap encontinent se posà a punt en companyia de dita vuitena y axí ab cotxos y li anaren en seguimenta de dit senyor rei y no-l pogueran aconseguir fins a arribar a la vila de Tornabous a hont li parlà explicant-li la offerta la ciutat li havia feta de dites 50 milia lliures

manifest a efectuar el donatiu al rei en la sessió del Consell, fou elegit per ocupar un dels llocs de l'estament dels ciutadans a la bossa de conseller tercer.⁶¹ Cal tenir en compte que regia al govern municipal barceloní el sistema d'insaculació, aparentment molt més transparent que l'antic sistema de cooptació. D'aquesta manera, qualsevol que optés a un càrrec s'havia de sotmetre a un procediment d'elecció —dit *de sac i sort*—, segons el qual el seu nom era col·locat, en rodolins, en unes bosses corresponents als diversos càrrecs. Segons aquest sistema, el veritablement important era ser un dels noms que s'introduïen en el sac (Palos, 1994: 467; 1999: 403). La transparència del sistema d'insaculació i la intervenció de l'atzar, però, amagaven nombroses irregularitats: compravenda de vots, nepotisme, intrigues, pactes, etc. (Florensa, 1993). L'atzar quedava, així, relegat només al moment de l'extracció del nom, no pas al moment de ser introduït en el sac, on hi intervenien les trapelleries de sempre.

La primera temptativa no acabà en èxit per a Cervera, però, un any després, el 1627, el seu nom tornava a ser al sac, aquest cop al de conseller segon. I essent a la bossa de segon, Rafael Cervera finalment fou escollit conseller.⁶² Era una doble satisfacció per a l'afortunat, ja que si, d'una banda, podria ocupar durant un any una conselleria, de l'altra augmentaven molt les seves possibilitats de promoció, ja que ser conseller li permetria participar a la comissió insaculadora de l'any següent. Pensem que la tradició manava que el conseller terç i el segon aprofitessin qualsevol possible vacant durant les sessions d'habilitació per inscriure's a les bosses de l'escalafó superior (Palos, 1994: 473). Examinant les dades, es pot comprovar que una important quantitat d'ascensos tingueren lloc precisament sent consellers els individus afavorits. En aquest sentit, doncs, cal destacar que l'any següent a la seva elecció com a conseller segon, Rafael Cervera ja optava a la conselleria en cap, per bé que mai no sortí escollit.⁶³

El reconegut hispanista John H. Elliott (1998: 239) no s'estén en detalls, però afirma sense embuts que aquell donatiu a la Corona a què ens referíem més amunt fou producte del suborn reial als cinc consellers barcelonins. La corrupció en els òrgans de govern municipals no era una cosa nova, i pràcticament es consentia com un mal necessari (Florensa, 1993: 450). Devien ser aquests avantatges d'ara en la política municipal la torna al suport —ben interessat, val a dir— de Cervera al donatiu al monarca dels 50.000 ducats? Els esforços de la Corona per augmentar el seu poder de decisió en els afers del Principat fa l'efecte de vegades que van dirigits a dispensar favors per guanyar-se algunes lleialtats. Recordem, per exemple, el cas de les investitures de ciutadans honrats per privilegi que promocionà, que a la pràctica suposava una ingerència de Madrid en la política municipal i la creació d'una xarxa clientelar de nous ciutadans amb dret a ser

---

la qual sa magestat acceptà y estimà en molt» (BC, ms. 505, f.410). Vegeu més detalls d'aquesta ambaixada a BC, ms. 979, f.165.

61. AHCB, *Insaculacions*, 1C.VIII-1, f. 49. S'havien fixat unes edats mínimes que, en el cas dels ciutadans, era de 30 anys per poder ser jurat i conseller terç, 35 per a conseller segon i 40 per a conseller en cap (Palos, 1994: 480).

62. *Dietari del Consell*: X, 196.

63. AHCB, *Insaculacions*, 1C.VIII-1, f. 23-4.

insaculats algun dia —és a dir, a participar del govern ciutadà— i que devien la seva condició al monarca. Si bé és cert que es podia estar perfectament al servei de l'aristocràcia, d'una banda, i al de la ciutat o la Diputació, de l'altra, és just, però, que ens preguntem si cal relacionar aquesta extrema fidelitat de Rafael Cervera a la Corona amb algun dels avantatges que li foren atorgats pel rei al llarg d'aquells anys.⁶⁴

8. Una simple qüestió d'honor?

L'estiu del 1630 Rafael Cervera encara es trobava a Barcelona en qualitat d'ambaixador, amb motiu de l'estada a la ciutat de Maria d'Àustria, germana del rei. Sembla ser que un gest —o precisament l'absència d'un gest— disgustà els consellers de Barcelona amb la reina: la disputa arrenca del fet que, en la rebuda, la reina no va dir als consellers que es cobrissin el cap, com sí que havia ocorregut antigament en casos semblants (1582, 1585, 1599, 1626). Esteve de Corbera ja havia deixat escrit a la seva *Cataluña Ilustrada* que, de la mateixa manera que els *grandes* de Castella, «los concellers de la ciudad de Barcelona se cubren, y assientan delante de su príncipe».⁶⁵ Per expressar la queixa ciutadana i demanar què podien fer, el Consell envià amb urgència els ambaixadors Josep Bellafilla i Rafael Cervera al virrei.⁶⁶ Les anades i vingudes es dilataren alguns dies, però a la fi, davant la manca de resultats satisfactoris, el Consell féu saber al virrei, novament també a través de Bellafilla i Cervera, la seva resolució d'enviar directament al rei una carta exposant-li tot l'assumpte.⁶⁷

El desacord que acabem d'esmentar fou un precedent del que succeiria a les noves Corts que se celebraren el 8 de maig de 1632, i que pràcticament fracassaren abans de començar, en esclatar un conflicte per motius de cerimonial: trepitjant el privilegi de cobertura, l'infant Ferran —germà del rei—, virrei (1632-33) i capità general de Catalunya, i habilitat per presidir les Corts, va manar, per boca del protonotari, que tots els presents es descobrissin, fins i tot el duc de Cardona, que era gran d'Espanya. Els consellers de la ciutat van recórrer al rei, que va donar la raó a l'infant, i els consellers finalment s'hagueren de descobrir. Sembla que l'efecte d'aquesta ordre fou demolidor, ja que representava que allò fonamental de la cultura política catalana, els privilegis, restaven trencats (Soldevila, 1962: III, 995-6; García Cárcel, 1985: II, 139; Simon, 2001: 147).⁶⁸

64. És el cas ja mencionat de la consecució del privilegi de ciutadà honorat atorgat pel rei el 1593 o la seva elecció com a conseller segon l'any 1627. Un altre fet curiós que ve a refermar aquesta hipòtesi: la participació de Rafael Cervera el 1628 en els acords per a un nou emprèstit de 100.000 ducats a la Corona resulta clau una altra vegada (ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 0276, n. 009).

65. *Cataluña Ilustrada*, pàg. 84. Vegeu un excel·lent comentari i una posada al dia de les informacions relatives a Esteve de Corbera i la seva obra a Baró, 2009: 107-124. Per a aquest cas concret dels privilegis i la solemnitat, vegeu la pàgina 123.

66. *Dietari del Consell*, X: 471-72.

67. *Dietari del Consell*, X: 475.

68. Antoni Simon (2001: 147) posa de manifest el fort sentiment d'identitat institucional dels catalans.

El fracàs de les Corts del 1632 va comportar la fi dels nomenaments i les proclamacions nobiliàries de catalans. Amb l'excepció d'alguns casos molt concrets, com el de Rafael Cervera i els seus, importants sectors de la petita i mitjana noblesa catalana foren marginats del tot pel poder reial, amb la qual cosa s'agreujà aquell secular sentiment de bandejament a què ja ens hem referit abans.⁶⁹

9. Tot lligat i ben lligat

Quan va esclatar a Catalunya la guerra dels Segadors, ja feia anys que Rafael Cervera havia mort. La data del seu traspàs es pot situar poc després dels fets relatats en el capítol anterior, l'any 1633, potser a la seva casa del Born (Duran i Sanpere, 1973-75: II, 254; Amelang, 1986: 104). Sabem que aquell any Cervera era ja desinsaculat (Palos, 1994: 485).⁷⁰ Un ràpid cop d'ull a les desinsaculacions d'aquell any 1633 ja ens corrobora el motiu pel qual el seu nom fou enretirat: tant ell com Josep Ylla havien mort i calia que deixessin lloc a nous candidats.⁷¹ També en els *Capítols matrimonials* del seu fill Rafael, l'any 1633, s'assenyala que aquell any els pares del nuvi eren difunts. I encara també és aquest any 1633 que Cervera i d'Armengol comença a desenvolupar l'ofici de mestre racional, sens dubte pel traspàs del seu pare.

L'esperança de vida en aquells moments no se situava més enllà dels cinquanta-set o cinquanta-vuit anys, i llavors Rafael Cervera ja devia tenir-ne pels volts de setanta (Palos, 1994: 481). Si bé desconeixem les causes de la seva mort, algunes pistes ens fan pensar que Rafael Cervera era persona de salut delicada.⁷² Segurament fou a causa de la seva defunció que els seus *Discursos històrics*, enllestits l'any 1633, no van arribar a publicar-se mai, tot i que tenim notícia que l'any 1638 foren aprovades les impressions (Genís, 2006^a: LII-LV). Abans de

69. Malgrat les promeses d'Olivares, van ser pocs els catalans que van gaudir d'unes cotes de poder apreciables a la cort de Madrid (Simon, 2005: 142-4).

70. A l'entrada de l'any 1633 només hi figura el seu fill Rafael Cervera i d'Armengol, que havia estat matriculat dos anys abans (AHCB, *Llibre de matrícula*, L-57).

71. AHCB, *Insaculacions*, 1C.VIII-1, f. 34. Ja a la nota marginal que hem trobat a l'entrada del *Llibre d'insaculacions* corresponent al 21 de novembre de 1628, quan entrà a la bossa de conseller en cap, al costat del seu nom, s'indica que morí l'any 1633 (AHCB, *Insaculacions*, 1C.VIII-1, f.23-24).

72. Coneixem un deute important que havia contret amb l'apotecari Miquel Prèsens l'any 1606, i per tant comptant uns 43 anys (AHCB, *Escriptures*, 1C.III-4), i també sabem que el 1617, amb 54, suplicà al rei que li fes mercè de donar-li un ajudant en la seva tasca de mestre racional. «por hallarse viejo y con indisposiciones continuas». El fet de proposar Jacint Alsina, i de demanar fins i tot que en fos el successor, ens pot fer pensar que en aquells anys va patir alguna malaltia que li féu témer per la seva vida. Pensem que llavors el seu fill Rafael encara devia ser molt petit, d'uns set anys aproximadament (ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 0215, n. 061.). Cal assenyalar, també, que en el *Dietari del Consell* (X, 503), corresponent al 7 de novembre de 1630, se'ns diu que «dit die dematí a les set hores partiren de la present ciutat los senyors Raphael Cervera ciutedà y don Joan de Erill y Marles com a embajadors de la ciutat, los quals anaren part del camí ab cotxe ab quatre mules y part ab cavalls per star lo dit senyor Cervera de mala gana de una cama». Certament podria ser tan sols conseqüència d'una caiguda, però cal considerar també, atesa la seva edat, la possibilitat que Cervera patís alguna malaltia, potser de naturalesa artrítica, o bé el mal de gota.

morir, però, ho deixà tot lligat i ben lligat. Essent conseller segon de la ciutat de Barcelona, Rafael Cervera hauria suplicat al rei que nomenés el seu fill gran, Rafael Cervera i d'Armengol, coadjutor del mestre racional

con futura successión en el officio de receptor del Maestre racional de la casa y corte de Vuestra Magestad.⁷³

El mestre racional residia tot sovint a la Cort, però el seu ofici continuava radicat a Barcelona, on hi havia els arxius de comptes. En conseqüència, la seva absència perllongada de Barcelona feia necessari comptar amb l'ajuda d'un lloc-tinent, que es recolzava en diversos coadjutors, és a dir, ajudants. La coadjutoria sabem que li fou concedida a Cervera i d'Armengol i que la desenvolupava al llarg del 1629,⁷⁴ essent mestre racional el seu pare. També li fou concedit el dret successor, com era habitual en aquests casos.⁷⁵

Rafael Cervera i d'Armengol serví d'ençà el 1632 com a capità d'infanteria a Salses, com a «reformat»⁷⁶ a Montsó i Lleida i com a capità de cavalleria a Nàpols.⁷⁷ És a dir, l'alçament del 1640 el sorprenué al Principat i enrolat a files. De fet, fou nomenat governador general dels estats de la duquessa de Cardona en nom de la Generalitat, i l'encarregat —sense esforçar-se gaire a tenir èxit, val a dir— de formar un exèrcit per defensar els dominis de la casa ducal, especialment de les incursions que hi feia el fill de la duquessa, Pere d'Aragó (Vidal, 1984: 56-7).⁷⁸ Els Cervera duïen molts anys de fidelitat a la Corona, i els esdeveniments que es produïren després de l'aixecament del 1640 de ben segur que agafaren a contrapeu el jove Rafael. A mesura que s'escolaven els mesos i els anys, i davant la política de lliurament a França del govern català, acabà per entendre que la millor opció que li quedava era fugir. Tenim la primera referència documental de l'exili l'any 1644, quan, trobant-se novament a Itàlia, a les galeres reials, demana mercè al rei perquè li conferís el títol de noble i el recomanés al virrei de Nàpols

Haviendo padecido muchos trabajos en las alteraciones de Cathalunya por conservar el nombre de fiel vasallo de Vuestra Magestad.⁷⁹

73. ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 0276, n. 009.

74. ACA, *Reial patrimoni*, mestre racional, volums, D28.

75. Es tractava d'un càrrec vitalici i que al Principat estava vinculat a algunes famílies.

76. Quan una companyia era desmantellada, el capità i l'alferes passaven a ser «soldats reformats», i gaudien de certs privilegis econòmics i d'obligacions.

77. ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 0288, n. 093. De fet, Itàlia solia ser la destinació de molts reclutes, on aprenien l'art de la guerra abans de ser enviats al combat, preferentment a Flandes.

78. S'ha especulat si, sota mà, la duquessa no mantenia correspondència amb el rei, on feia saber dels contactes entre catalans i francesos (Molas, 2004: 137). De fet, en esclatar el conflicte, la duquessa es convertí en el centre d'alguns nuclis contrarevolucionaris i els intents de subversió armada en els seus dominis ducals sembla que eren instigats, des de Barcelona, per ella mateixa. Aquesta resistència li acabà comportant l'expulsió del Principat (Molas, 2004: 141-2; Vidal, 1984: 82). No sabem si Cervera i d'Armengol hi consentí d'alguna manera.

79. ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 0288, n. 093.

És possible que el rei escoltés les súplices de Cervera i d'Armengol i que l'ingrés del 8 de juliol d'aquell mateix any a l'orde de Santiago s'hagi d'entendre com una recompensa a la seva fidelitat (Vidal, 1984: apèndix). Només al final de tot, com qui diu amb la guerra a les portes de casa, els Cervera es decidien a prendre partit.

10. Conclusió

Si fins ara Rafael Cervera era per a la història de la historiografia una figura menor en la nòmina dels homes d'aquells inicis del segle XVII, creiem haver demostrat suficientment que en realitat no és aquest el tracte que es mereix, com ho prova la seva inclusió a l'*Helenc dels escriptors catalans* (1644) del Fènix català d'Estrugós, a l'apartat de *Retòrica, poesia y història: Rafael Servera, Història de Catalunya*. La figura dels Fernández de Còrdova —primer Antonio i després Luis— creiem que resulta indissociable del seu èxit social. I així ho degué entendre ell mateix i els ho reconegué quan els dedicà la seva *Historia de Cataluña*. Nobles amb propietats al Principat, sempre es mostraren propers als catalans, amb els quals feren de mitjancers més d'un cop davant la Corona. Representants del que podríem dir l'ala més moderada de la noblesa castellana, enfrontats a les tesis radicals i uniformadores del comte duc d'Olivares, es convertiren en tutors i promotors de Cervera, i en certa manera aquesta moderació és també la que impregnà la tasca de govern i el mateix esdevenir vital del nostre protagonista. La seva formació, a Castella i a Itàlia, i la seva primerenca condició d'ambaixador a la Cort l'aproximaren a la realitat castellana. La seva passió per la història de Barcelona i el respecte escrupolós a les lleis i tradicions del Principat el feren un ferm garant de les nostres llibertats.

En sengles estudis anteriors (2006a, 2006b i 2009) ja ens havíem aproximat a la seva obra i havíem fet notar la necessitat de reinterpretar-ne el valor: respecte a la *Historia de Cataluña*, concloïem que era un text fonamental per entendre el desvetllament de l'interès per la *Crònica* de Desclot i el rei en Pere en alguns contemporanis seus; respecte als *Discursos*, que eren la seva aportació personal a la reivindicació dels orígens nacionals del Principat, alhora que l'obra que el col·locava a l'alçada d'altres noms de primera línia «mediàtica». Mancava, doncs, completar el cercle amb una aproximació al seu periple vital per tal de situar-lo al lloc que justament li pertoca en la història de la Catalunya d'aquells anys.

Cervera certament no va destacar mai per la seva tasca de govern, de la qual no transcendí res notable, ni per l'originalitat de les obres que ens ha llegat. Ara bé, resulta un intel·lectual tremendament representatiu d'una època —aquella avantsala de la guerra dels Segadors—, algú que, malgrat el seu caràcter podríem dir-ne «conservador», pròxim al poder reial, no s'amagà quan calgué llançar una abrandada defensa del sistema constitucional català i del pactisme davant l'amenaça de les aspiracions absolutistes del rei. Ara bé, tot això sense perdre aquella seva prudent equidistància entre la monarquia hispànica i les institucions catalanes que, amb els anys, li comportà una franca situació d'avantatge en temps de bandejaments i tensions entre el Principat i la Corona.

Bibliografia

- AMELANG, James (1986). *La formación de una clase dirigente: Barcelona 1490-1714*, Barcelona: Ariel.
- (2003) *El vuelo de Ícaro*, Madrid: Siglo XXI.
- BAJET, Montserrat (2001). «Ciudadans de Barcelona, ciudadans honrats, i donzells en l'obra de Fontanella», *Quaderns d'Història de Barcelona*, 5, pàg. 159-170.
- BARÓ, Xavier (2009). *La historiografía catalana en el siglo del Barroc (1585-1709)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BATLLE, Mar (1999). *Patriotisme i modernitat a «La fi del comte d'Urgell». Una aproximació a les fonts de l'obra, l'anònim autor i l'historiador Jaume Ramon Vila*, Barcelona: Curial.
- CAHNER, Max (1980). «Llengua i societat en el pas del segle xv al xvi. Contribució a l'estudi de la penetració del castellà als Països Catalans», *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 183-255.
- CASTRO, Américo; RENNERT, Hugo A. (1969). *Vida de Lope de Vega (1562-1635)*, Salamanca: Anaya.
- COLL I ALENTORN, Miquel (1949-51) (ed.). *Crònica de Bernat Desclot*, 5 vol., Barcelona: ENC.
- Dietari del Consell: Manual de novells ardots vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, ed. Frederic Schwartz Luna i Francesc Carreras Candi, 27 vol., Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1892-1922.
- Dietaris de la Generalitat*, 10 vol., Barcelona: Generalitat, 1994-2007.
- DURAN, Eulàlia (2001). «Patriotisme i historiografia humanística», *Manuscrits. Revista d'història moderna*, 19, pàg. 43-58.
- DURAN I SANPERE, Agustí (1973-75). *Barcelona i la seva història*, 3 vol., Barcelona: Curial.
- ELLIOTT, John H. (1998). *La rebelión de los catalanes (1598-1640)*, Madrid: Siglo XXI [2006: *La revolta catalana 1598-1640*, València: Publicacions de la Universitat de València].
- FLORENSA, Núria (1993). «La insaculació pactada. Barcelona 1640», *Pedralbes*, 13-17, pàg. 447-455.
- GARCÍA CÁRCCEL, Ricardo (1985). *Historia de Cataluña: siglos XVI-XVII*, 3 vol., Barcelona: Ariel.
- 1997: *Felipe II y Cataluña*, Valladolid: Universidad de Valladolid.
- GENÍS, Daniel (2006^a) (ed.). *La invasió francesa de l'Empordà el 1285. La Relación històrica de Rafael Cervera: una traducció castellana de la Crònica de Bernat Desclot*, Castelló d'Empúries: Ajuntament de Castelló d'Empúries-Diputació de Girona.
- (2006^b). «*Historia de Cataluña* compuesta por Bernardo Desclot: Notícia d'una traducció castellana de la Crònica de Bernat Desclot de l'any 1616», *Llengua & Literatura*, 17, pàg. 227-256.
- (2009). «Francesc Eiximenis al segle xvii: la presència del Crestià en els *Discursos històrics* de Rafael Cervera», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, LI, pàg. 91-128.
- (2012). *La Historia de Cataluña de Rafael Cervera. Edició i estudi*, 2 vol., tesi doctoral inèdita, Girona: Universitat de Girona.
- Libre de les solemnitats de Barcelona*, ed. Duran i Sanpere i J. Sanabre, 2 vol., Barcelona, 1930-1947.

- MARTÍNEZ, Miquel Àngel (2000). «Oficiales de la bailía y de la oficina del maestre racional de Cataluña (1580-1640)», *Studia histórica. Historia moderna*, 22, pàg. 53-73.
- MIRALLES, Eulàlia (2007) (ed.). Antoni Viladamor, *Història general de Catalunya*, 2 vol., Barcelona: Fundació Noguera.
- MOLAS, Pere (2004). «La Duquesa de Cardona en 1640», *Cuadernos de Historia Moderna*, 29, pàg. 133-143.
- PALOS, Joan Lluís (1994). *Catalunya a l'Imperi dels Àustries: la pràctica de govern (segles XVI i XVII)*, Lleida: Pagès Editors.
- (1995). «¿El estado contra Cataluña? Estrategias de control y limitaciones del poder real en los siglos XVI-XVII», *Manuscripts. Revista d'història moderna*, 13, pàg. 143-154.
- (1999). «Les idees i la revolució catalana de 1640», *Manuscripts. Revista d'història moderna*, 17, pàg. 277-292.
- PUJOL, Miquel (1985). «Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 18, pàg. 99-247.
- Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)* [=RMC1], 5 vol., Eulàlia Duran (dir.), compilació a cura de M. del Mar Batlle, Eulàlia Miralles, Maria Toldrà i Joan Tres, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000-2008.
- Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)* [=RMC2], Eulàlia Duran (dir.), compilació a cura de Maria Toldrà amb la col·laboració d'Anna Gudayol, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2006.
- RUBIÉS, Joan Pau (1996). «Don Francisco de Gilabert i la idea del govern mixt: fortuna i prudència del constitucionalisme català dels segles XVI i XVII», *Pedralbes*, 16, pàg. 97-132.
- (1999). «La qüestió imperial en el pensament polític de la Catalunya moderna: història d'una absència», *Manuscripts. Revista d'història moderna*, 17, pàg. 207-235.
- SERRA, Eva (1998). «Els senyors bandolers i la lliga catòlica», *Pedralbes*, 18, vol. 2, pàg. 29-52.
- SIMON, Antoni (1999). *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2001). «La identitat de Barcelona i dels barcelonins a l'època moderna», *Manuscripts. Revista d'història moderna*, 19, pàg. 137-153.
- (2004). «La historiografia del segle del Barroc (de Jeroni Pujades a Narcís Feliu)», *Història de la historiografia catalana*, 18, pàg. 93-116.
- (2005). *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2007). «La història en l'estratègia política dels dirigents catalans per enderrocar Olivares. Encara sobre la Proclamación catòlica», *Pedralbes*, 27, pàg. 97-112.
- SIMON, Antoni; VILLANUEVA, Jesús (1997). «El cercle erudit i històric barcelonès dels anys vint i trenta del Sis-cents i la Revolució de 1640», *Revista de Catalunya*, 122, pàg. 40-53.
- SOBREQUÉS, Jaume (1982). *El pactisme a Catalunya*, Barcelona: Edicions 62.
- SOLDEVILA, Ferran (1962). *Història de Catalunya*, 3 vol., Barcelona: Editorial Alpha.
- TORRES AMAT, Fèlix (1973). *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes* [Barcelona: impremta de J. Verdaguer, 1836], ed. facsímil, Sueca: Curial.
- VIDAL PLA, Jordi (1984). *Guerra dels Segadors i crisi social: els exiliats filipistes: 1640-1652*, Barcelona: Ed. 62.
- VILLANUEVA, Jesús (1995). «El debat sobre la constitució de l'observança a les corts de 1626-1632», *Manuscripts. Revista d'història moderna*, 13, pàg. 247-272.

-
- (1999). «Felip Vinyes (1583-1643): su trayectoria política y la gestación de la revuelta catalana de 1640», *Manuscrits. Revista d'història moderna*, 17, pàg. 307-340.
- (2000). «Observacions sobre “la fi del comte d’Urgell”: datació, transmissió manuscrita, contingut ideològic», *Arxiu de textos catalans antics*, 19, pàg. 611-635.
- (2002). *El concepto de soberanía en las polémicas previas a la revuelta catalana de 1640*, tesi doctoral inèdita, Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- (2003). «Els historiadors de la dècada de 1620 i el record de Barcelona com a capital imperial», *Quaderns d’Història de Barcelona*, 9, pàg. 161-174.
- (2004). *Política y discurso histórico en la España del siglo xvii: las polémicas sobre los orígenes medievales de Cataluña*, Sant Vicent del Raspeig: Publicaciones de la Universidad de Alicante.
- YEGUAS, Joan (2004). «El testament de Luis II Fernández de Córdoba (†1642)», *Quaderns de El Pregoner d’Urgell*, 15, pàg. 49-82.